

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA "D-8"

Mesut TAŞTEKİN*

Özet:

Bu çalışmada, Türkiye'nin öncülüğünde oluşturulan D-8 örgütü incelenmektedir. Örgütün oluşum süreci, Türkiye'de geleneksel dış politika çizgisinden farklı bir siyasal görüşe sahip Erbakan Hükümeti döneminde başlamış ve bu nedenle de gerek Türk iç politikasında gerekse Batılı ülkelerde merakla izlenmiştir. Türk dış politikasında görülen bölgesel örgütlenmelerden işlevsel ve siyasal açıdan farklı olan örgüt, özellikle üyelerinin farklı kıtalardan olması nedeni ile küresel bir örgüt gibi anlaşılmaktadır. Örgüt, Türk dış politikasında, yeni bir açılım getirme örneği olarak önemlidir. Ancak D-8 üyeleri arasında, kıtasal uzaklıkların fazla olması, üyelerin ekonomik seviyelerinin gelişmemiş olması ülkeler arasında ticaretin gelişmesine engeldir. Örgüt, üyelerinin siyasi ve ekonomik katkılarının yetersizliği, ticari ilişkilerin yeterli seviyede gelişmemesi ve diğer geliştirmekte olan ülkelerin katılımının yetersiz olması nedeniyle, beklentileri karşılayamamıştır. Örgü, ekonomik ve siyasal işbirliği alanında aktif olmamasına rağmen, bugün üye ülkeler arasında önemli bir forum niteliğine dönüşmüştür. Aynı zamanda D-8, kuruluş amaçları bakımından Kuzey/Güney Diyalogu ile benzerliklere sahip olsa da, işlevsel olarak böyle bir amaç taşımamaktadır.

Anahtar Kelimeler: D-8, Gelişmekte olan Sekizler, uluslararası örgüt, Türk dış politikası

D-8 IN THE TURKISH FOREIGN POLICY

Abstract:

In this study, It is analysed the Organisation of D-8 that it has been established in the leading of Turkey. D-8, that it is different from the other organisation established by Turkey in the Turkish Foreign Policy, has been understood as a global organisation because of the members are in the divergent continents. The organisation is important to enable the new opening out of Foreign policy in the Turkish Foreign Policy. But the trade between member states do not increase, because of the member states are very distant

* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: mtastekin@gazi.edu.tr

from each other and of the economic levels of its member states are efficiently undeveloped. In the organisation, the economical and political contribution of member states has been inadequate and the other developing countries have not been interest to D-8. As a result, D-8 have not been active as a organisation neither between Islamic countries and between the developing countries. Functionally, D-8 is a forum between its member states

Keyword: D-8, developing countries-8, international organisation, Turkish foreign policy

GİRİŞ

Kalkınmakta olan Sekizler Örgütü (D-8)¹, bir dış politika seçeneği olarak Türk dış politikasında, 1997 yılında Erbakan Hükümeti döneminde yerini almıştır. Örgüt olarak, Türkiye’de uluslararası örgütleri inceleyen kitaplarda D-8’in hak ettiği yeri almamış olması, literatürde konu ile ilgili bir boşluğa meydan vermektedir. D-8, yapısal ve işlevsel olarak İslam Konferansı Örgütü(İKÖ)’nden farklı olsa da, İKÖ’ nün yerini alabilecek bir örgüt de değildir. Örgütün kurulmasından bu yana yedi yıl geçmesine rağmen, üyeler arasında henüz işlevsel bir konum elde edemeyen örgüt, bugün itibariyle, siyasi olarak, uluslararası politikada ciddi bir önemi olmayan bir örgüt seviyesindedir. Bu çalışmada, Örgüt ile ilgili bilgilerin daha net ortaya konması hedeflenmektedir.

Çalışmada, D-8 Örgütü ele alınırken, dönemin Türk dış politikasının yapısı, Örgütün oluşum sürecini incelemek açısından önem arz etmektedir. Örgüt ile ilgili kaynaklar ise daha çok ikincil nitelikte olan dokümanlardan oluşmaktadır. Bu bilgilerin bazıları, Türkiye Dışişleri Bakanlığı’nın internet sitesinden; bir kısım bilgiler de D-8 Örgütünün kendi internet sitesinden alınmıştır. Örgüt, Türk dış politikasındaki yeri açısından değerlendirilirken, Türkiye’nin bu örgüt ile ilgili beklentileri de analiz edilecektir. Örgütün analizi, dönemin iktidarının dış politika yaklaşımları ile Türk dış politikası dinamiklerini karşılaştırmak için de bir örnek teşkil etmektedir.

D) D-8 ÖRGÜTÜ’NÜN OLUŞUM SÜRECİ

Türk dış politikasının Soğuk Savaş sonrasında, en çok tartışıldığı ve yönelimlerinin en çok merak/endişe edildiği/uyandırdığı dönemlerden birisi Refahyol² Hükümeti dönemidir. İktidarda olan Refah Partisi lideri Necmettin Erbakan’ın siyasi hayatında İslami bir çizgi oluşturmuş olması hasebiyle, ülke içinde ve ülke dışında Refahyol Dönemi Başbakanı Erbakan’ın İslam Dünyasının önde gelen ülkelerine yapmış olduğu bazı geziler kuşku duyulmasına neden olmuştur. Başbakan Erbakan’ın özellikle iktidarının ilk günlerinde Büyük Doğu Seferi olarak anılan, İran’dan başlayarak bir Güney Doğu Asya gezisine çıkması Türk dış politikasını yakından takip

edenler üzerinde endişeye neden olmuştur. Şüphesiz bunun nedeni Türkiye'nin takip ettiği Batı yönelimli dış politikasını terk edip etmeyeceğine dair endişeydi. Başbakan Erbakan'ın muhalefet yıllarında çeşitli vesilelerle kullandığı "İslam Ortak Pazarı", "İslam NATO'su" gibi ifadeler, dönemin iktidarına duyulan şüphenin en önemli kaynağı idi. Her ne kadar Başbakan Erbakan, gezisinin ilk başlarında bu gezilerinin amacını Türkiye'nin, İslam ülkeleriyle Batı arasında bir köprü görevi görerek, Batılı ülkelerin İslam ülkeleri daha yakından tanımalarını sağlamak olarak belirtmiş (Karabat, Oruç, 1997) olsa da, uygulamaya çalıştığı dış politika yaklaşımından endişe duyanların şüphelerini, bu açıklamalar, giderememiştir. Hatta Başbakan Erbakan oluşturulacak örgüte, yüklediği anlamı yansıtan başka bir demecinde de, D-8 Örgütünün, kurulduktan sonra, G-7³ ülkeleri ile bir araya gelerek yenedünyanın temelleri hakkında birlikte karar vereceklerini ifade etmiştir. (Turkish Daily News, 1996).

Örgütün oluşumuna temel teşkil eden ilk toplantı, Türkiye'nin girişimi ile 22 Ekim 1996 tarihinde, Bangladeş, Endonezya, İran, Malezya, Mısır, Nijerya ve Pakistan'ın katılımı ile Kalkınmada İşbirliği adıyla İstanbul'da yapılmıştır. Toplantı ile birlikte temeli atılan örgütlenmeye önce sekiz İslam ülkesini temsil etmesi amacıyla "Müslüman Sekizler"(M-8) denilmesine rağmen, bu ifade, daha sonra yukarıda belirttiğimiz endişelerden kaynaklanan nedenlerden ötürü; gerek iç siyasal tepkiler gerekse de ekonomik bütünleşmelerin evrensel nitelikleri ile bağdaşmayacağı gerçeği göz önüne alınarak, Kalkınmakta Olan Sekizler kavramının İngilizce ifadesi ile "Developing-8 (D-8)" olarak değiştirildi(Özfatıra, 1996; Sarıkaya, 2001).

İstanbul'da yapılan bu toplantı ile örgütün kuruluş nedenleri üzerinde durularak, üye ülkelerin dünya ekonomisi ile bütünleşmek, üye ülkeler arasında ekonomik işbirliğini ve ticareti artırmak; ekonomik örgütlenmenin üye ülkelere sağlayacağı imkânlardan yararlanmak, karşılıklı işbirliği ve dayanışmayı geliştirmek gibi nedenlerle bu örgütün kurulması kararına varılmıştır. Bu buluşmanın ardından yapılan birkaç teknik hazırlık toplantısından sonra örgütün kurulduğuna dair resmi ilk toplantı aşamasına gelindi.

D-8 Örgütünün kuruluşuna milat olan ve örgütün ilk resmi toplantısı olan zirve, 15 Haziran 1997 yılında İstanbul'da Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in başkanlığında üye devlet başkanlarının da katılımı ile yapıldı. Toplantıya üye ülkeler olarak Türkiye, İran, Mısır, Malezya, Pakistan, Endonezya, Bangladeş ve Nijerya katıldı. Bu zirve ile D-8 Örgütü resmen kurulduğunu ilan etti(DPT; Dışişleri Bakanlığı)

Örgütün, ortak bildiri ile kurulması ise, uluslar arası hukuk açısından da herhangi bir sorun teşkil etmemektedir. Uluslar arası Hukuka göre, tarafların karşılıklı irade beyanlarını gösteren bildiri gibi metinler, anlaşma hükmünde değerlendirilmektedir.(Pazarıcı, 1995: 107-108)

II) D-8'İN TEMEL AMAÇLARI VE İŞBİRLİĞİ ALANLARI

İstanbul Zirvesi sonucunda kuruluşu ilan edilen D-8 Örgütünün temel amaçları İstanbul Zirvesi sonuç bildirisinde açıklanmıştır. Örgüt, kalkınmakta olan ülkelere, dünya ekonomisine katılımlarını geliştirmek, ticari alanda yeni fırsatlar yaratmak ve işbirliğini geliştirmek, uluslararası düzeyde karar alma süreçlerine katılımı sağlamak ve daha iyi bir yaşam standardına sahip olmalarını sağlamak amacıyla (İstanbul Deklarasyonu, 1997; Harp Akademileri Komutanlığı, 1998)

Bildiriye göre, Soğuk Savaş sonrası oluşan uluslararası alanda hızlanan küreselleşme ve bölgesel örgütlenme hareketleri, kalkınmakta olan ülkelere yeni fırsatlar verdiği gibi aynı zamanda yeni tehditler de doğurmuştur. Örgüt, insanlığın barış içinde yaşaması gerektiğinin, diyalog, işbirliği, eşitlik, adalet ve demokrasi gibi kökleşmiş değerlerin de bilincindedir. Bildiride, dünya barışı için kalkınmakta olan ülkeler arasında yakın ve etkili işbirliği ve görüş alış verişinin temel olduğu; Birleşmiş Milletler Şartı'ndaki temel ilke, esas ve amaçların örgüt üyeleri tarafından da önemsendiği belirtilerek, bu amaç ilke ve amaçların gerçekleştirilmesi için de Kalkınma İşbirliği Örgütünün oluşturulduğu vurgulanarak, bu yapının adının da D-8 olarak konulduğu açıklanmıştır.

Örgüt, kuruluşunu ilan ettiği İstanbul Bildirisi'nde ayrıca, üye devletlerin ikili veya çok taraflı bölgesel veya uluslararası örgütlere üyeliklerinin, D-8'e üyelik için bir engel teşkil etmediği gibi, D-8'in üye devletlerin diğer örgütlere üyeliklerinde herhangi bir engel de teşkil etmediğini özellikle vurgulamıştır.

Örgüt, hedeflediği sosyo-ekonomik gelişim için aşağıdaki temel amaçları kabul etmiştir. Bunlar;

- Çatışma yerine barış
- Sürtüşme/confrontation yerine diyalog
- Sömürü yerine işbirliği
- Çifte standart yerine adalet
- Ayrımcılık yerine eşitlik
- Baskı yerine demokrasi

İstanbul Bildirisi ile başlangıçta işbirliği ve proje geliştirilmesi için on alan belirlenmiştir. Bu alanlara göre üye ülkeler arasında işbirliğinin sektör temelinde gelişmesi öngörülmüştür. Bu alanlar şunlardır:

- Ticaret
- Endüstri
- Haberleşme ve enformasyon
- Finans, Banka ve özelleştirme
- Kırsal gelişim
- Bilim ve teknoloji

- Fakirliğin azaltılması ve insan kaynaklarının gelişimi
- Tarım
- Enerji
- Çevre
- Sağlık
- Turizm
- Kültür ve spor

İstanbul Zirvesi'nde bazı projelerin yürütülmesi için de görüş birliğine varılmıştır. Bu projeler ise şunlardır:

- Bir uluslararası pazarlama ve ticaret şirketinin kurulması
- Fakirliğin azaltılması ile ilgili bir ekip çalışmasının yapılması
- D-8 üyeleri arasında bir endüstriyel ve teknolojik bilgi bankası bilgi ağının kurulması
- D-8 üye ülke şirketlerinin ortak girişimlerini de kapsayan bir Tekaful (İslam Bankacılığı) sisteminin oluşturulması
- Kıyı ve iç sularda kültür balıkçılığının geliştirilmesi için işbirliği yapılması
- Bir tarım uçağının tasarımının yapılması, geliştirilmesi, üretilmesi ve pazarlanması

Zirvede, ayrıca sektörler itibarıyla üye ülkelerin üstlenecekleri sektörler de tespit edilmiştir. Buna göre, sanayi ve sağlık sektörü Türkiye'ye; ticaret Mısır'a; kırsal kalkınma Bangladeş'e; insan kaynaklarının geliştirilmesi Endonezya'ya; telekomünikasyon ve teknoloji İran'a; finans, bankacılık ve özelleştirme Malezya'ya; enerji de Nijerya ve Pakistan'a verilmiştir.(DPT)

III) ÖRGÜTÜN ORGANLARI

D-8 Örgütünün organlarına bakıldığında zaman, örgütün, üç temel organa sahip olduğu görülmektedir. Ancak mevcut kaynaklarda, Örgütün organları ile ilgili fazla ayrıntılı bilginin bulunmaması, organların işlevleri konusunda endişeye yol açtığı gibi, bilgi eksikliğine de neden olmaktadır.

Örgütün temel organları Zirve, Konsey ve Komisyon'dan oluşmaktadır. Zirve, örgütün temel organıdır ve üye ülkelerin devlet başkanlarının katılımı ile oluşmaktadır. D-8 Zirvesi her iki yılda bir toplanmayı öngörmüştür. Örgütün ilk zirvesi 1997 yılında İstanbul'da; son zirve ise 2004 Şubat ayında Tahran'da yapılmıştır.

Konsey, üye devletlerin dışişleri bakanlarından oluşur. Organ, D-8'in siyasi karar alma organı niteliğindedir ve görüşülecek konuların tam ve ayrıntılı bir şekilde karara bağlandığı organdır.

Komisyon, D-8'in yürütme organıdır. Üye devlet hükümetleri tarafından atanan tam yetkili uzmanlardan oluşur. Her komisyon üyesi, bağlı olduğu devletin D-8 ile ilişkilerinden sorumlu ulusal koordinatör görevini yapmaktadır. D-8'in yapısı ve işlevleriyle ilgili belgeleri de Komisyon onaylamaktadır. Türkiye'yi de Komisyonda, Ekonomik İşlerden Sorumlu Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı temsil etmektedir.

Ayrıca İstanbul Zirvesi Bildirisi'nde, D-8 grubunun sekretarya ve koordinasyon hizmetlerini yürütmek amacıyla Türkiye'nin önerisi ile bir İcra Direktörlüğü oluşturulmuştur. İcra Direktörlüğü'nün merkezi de İstanbul olarak belirlenmiştir. Şu anda bu merkezin yöneticiliğini Büyükelçi Ayhan Kemal yürütmektedir.(Dışişleri Bakanlığı)

IV) D-8 ÖRGÜTÜ'NE ÜYELİK

Örgütün İstanbul Zirvesi için hazırlık niteliği taşıyan D-8 Konsey toplantısı 4 Ocak 1997 tarihinde İstanbul'da yapılmıştır. D-8'e, örgüt olarak yön verecek olan kararlar bu toplantıda şekillenmiştir. Toplantıda örgütün amaçları, hedefleri, yapısı, üyelerin durumu gibi konular hakkında fikirler ortaya konmuş ve zirve bildirisi için temel teşkil edecek olan konu maddeleri hazırlanmıştır.

Toplantı bildirisinde öncelikle İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulmuş olan uluslararası düzene atıf yapılarak, Soğuk Savaş döneminde gelişmekte olan ülkelerin oluşturduğu örgütlenmelerin istenilen başarı seviyesine ulaşamadığına işaret edilmiştir. Bu tür örgütlenmelerin daha başarılı ve etkili olabilmeleri için, gelişmekte olan ülkelerin oluşturacakları diğer örgütlenmelerle birlikte gelişmiş ülkelerle işbirliğinin artırılarak iyileştirilmesinin önemli olduğuna değinilmiştir.

Bu doğrultuda örgütün temel amacı, üyeleri olunan bütün bölgesel örgütlenmeleri etkinleştirerek, Müslüman olsun olmasın kalkınmakta olan ülkeler arasında işbirliği ve yakınlığı artırmak ve proje odaklı çeşitli yaklaşımlar geliştirmek olarak belirtilmiştir. Örgüt bu amaçla yukarıda belirttiğimiz ilkelere(İstanbul Zirve Bildirisi) bağlı kalarak dünya üzerinde rekabetçi olmayan daha etkili barışçıl bir işbirliğinden yanadır.

D-8 Örgütüne katılımında esas ilke, örgütle aynı değerleri paylaşan gelişmekte olan ülkelerin üyeliğidir. Ancak diğer gelişmekte olan ülkelerin örgüte üyeliklerinin, örgütün genel hedefleri doğrultusunda, kuruluş aşamasında örgütün daha işlevsel olabilmesi ve yapılanmasını tamamlayabilmesi için aşama aşama kabul edilebileceği öngörülmüştür.

Örgüt, ileride olabilecek üyelikler için herhangi bir öncelik olmaksızın aşağıdaki ilkelere uygunluğu dikkate almayı esas kabul etmiştir.

- *Global Yaklaşım:* Üyelik bölgesel nitelikte değildir. Bütün kıtalardan ülkelere açıktır. Zaten örgütün mevcut durumu da bu ilkeyi yansıtmaktadır.

- *Nüfus*: Önemli bir kaynak olması itibarıyla, nüfus uluslararası ilişkilerde önemli bir faktördür. Uluslararası örgütlerin daha işlevsel olabilmesi için, her ne kadar üyelik için nüfus bir ölçüt olmasa da, belirli bir büyüklüğün gerekliliğini belirtmek yanlış olmayacaktır.
- *Hızlı Büyüyen Ekonomi*: Ekonomileri hızla gelişen ülkelerin örgüte üyeliği diğer dünya devletlerinin de dikkatini örgüte çekmekte önemlidir. Bir üye devletin başarısı aynı zamanda örgütün de başarısıdır.
- *Kaynaklar*: dünya kaynaklarının önemli bir bölümü gelişmekte olan ülkeler tarafından kontrol edilmektedir. Herhangi bir örgüt üyesi bu tür fırsatlara sahipse, bu örgütün gücü ve saygınlığı için çok önemlidir.
- *Jeopolitik Önem (Weigh)*: Üye ülkelerin kendi bölgelerinde sahip oldukları jeopolitik önem, D-8 için ayrı bir saygınlık faktörüdür.

D-8'e üyelik için yukarıda bahsedilen kriterler, üyelik için bir sınır belirlemese de, örgüte üyelik talebinde bulunan bir ülkenin bu faktörlere sahip olması, üyeliğini kolaylaştıracaktır. Devletler, D-8'e olan üyelikleri ile beraber bölgesel örgütlerle ve gruplarla olan yakın ilişkilerini sürdürmeye devam etmektedirler(D-8, 1996)

V) D-8 ZİRVELERİ

A) İstanbul Zirvesi

İstanbul Zirvesi, 15 Haziran 1997'de İstanbul'da yapılmıştır. Zirve, örgütün resmi ve kuruluş ilanının yapıldığı ilk zirvedir. Zirve bildirisinde, öncelikle örgütün ilke, amaç ve işlevi ile üyelik koşulları dile getirilerek, kalkınmakta olan ülkelerin küreselleşme sürecinde daha katılımcı olarak bu sürece katılmaları ve bu süreçteki sorunlarının ortak bir mekanizma ile çözülmesi katkı amacı dile getirilen hedefler arasındadır.

Örgütün zirve bildirisinde vurgulanan başka bir konu da, üyeliklerin sadece İslam ülkelerine değil, kalkınmakta olan bütün ülkelere açık olduğunu belirtmesidir. Böylece örgüt, kurucu ülkeler itibarı ile İslam ülkelerinin oluşturduğu bir örgüt olma özelliğini yansıtmaktan kaçınmak istemiştir. Örgütün yapısı ile ilgili bu genel ilkelerin yanında, mevcut üye yapısına baktığımız zaman da bugün örgüte herhangi bir Müslüman olmayan ülkenin üye olmadığını ve üyelik başvurusunda da bulunmadığını görmekteyiz. Ayrıca D-8'e üye olan İslam ülkelerinin, aynı zamanda İslam Konferansı Örgütü'nün (İKÖ) de üyesi oldukları gerçeği diğer önemli bir noktadır.

Tabii örgütün üyelik durumu konusunda böyle bir duruma düşmesi, örgütün başarısızlığı anlamına gelmediği gibi D-8'in yaklaşımını yansıtmaya açısından da önemli sayılabilir. Bu bağlamda İstanbul Zirvesi ile açıklanan bildiriye, üye ülkeler tarafından yapılması öngörülen örgütün kurumsallaşmasına yönelik konular yer almıştır. Zirve sonucunda ülkeler arasında yukarıda belirtildiği gibi bazı ekonomik alanlarda iş bölümü yapılmıştır. (İstanbul Zirve Bildirisi)

B) Dakka Zirvesi'ne Kadar Olan Gelişmeler

Bu süreçte, İstanbul Zirvesi'nde kabul edilen öncelikli projelerin uygulanmasında önemli bir aşama kat edilmiştir. Bunların dışında grup çalışmaları, çalıştaylar(workshop) ve seminerler de yapılmıştır. Dakka Zirvesi'nde de gerçekleştirilmiş eylemler değerlendirilerek yeni projelerin ortaya çıkmasına olanak sağlanması öngörülmüştür. Birçok projenin yanında, çok amaçlı bir tarım uçağının ilk örneğinin yapılması konusu öncelikle ele alınacaktır.

Bu süreçte, Tarım Enformasyon ve İzleme Merkezi ile Endüstriyel ve Teknik Veri Bankası Ağı sistemlerinin faaliyete geçmesi beklenmekteydi.

C) Dakka Zirvesi

Örgütün ikinci zirvesi, üye ülkelerden Bangladeş'in başkenti Dakka'da, 1-2 Mart 1999 tarihleri arasında yapılmıştır. Bu ikinci zirvenin açılış konuşmasını da örgüt dönem başkanı olarak dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel yapmıştır. Demirel, konuşmasında sekiz İslam ülkesinin oluşturduğu D-8'in hedeflerine yönelik olarak önemli adımlar atıldığını ve yeni kurulan bir örgüt olmasına rağmen, örgütün önemli ilerlemeler kaydederek, kendini ispat ettiğini vurgulamıştır. (Zaman, 1999)

Örgüt bu zirvede, üzerinde anlaşıtı ilke ve hedeflerle, üye ülke halkları için önemli olan işbirliği ve proje çalışmalarının devam edeceğini önemle vurgulanmıştır. Üyeler, D-8 forumunun, gelişmekte olan ülkeler arasında ekonomik ve teknik işbirliği ile ilgili BM Genel Kurulu'nun ilgili kararları ile uyum içinde olduğunu ve örgütün aynı amaçlar doğrultusunda çalışmakta olduğunu vurgulamışlardır. Bu dönemde özellikle Asya'da yaşanan finansal krizlere değinilerek, bu krizlerin uluslararası finans kurumlarının yetersiz yapılanmaları nedeniyle ortaya çıktığı belirtilmiş; uluslararası finans istikrarının sağlanması ve krizlerin önlenmesi amacı ile gelişmekte olan ülkelerle işbirliği halinde hazırlanacak bir reform önerisinde bulunulmuştur.

Zirve bildirisinde, Mısır tarafından yürütülmekte olan Uluslararası Pazarlama ve Ticaret Şirketi'nin (UPTŞ) kuruluş çalışmalarının sürmekte olduğu belirtilmiş; bu çalışmalarla üyeler arasında, işbirliği alanlarının daha da artacağı vurgulanmıştır. Türkiye'nin öncülüğünde, yapılmakta olan tarım uçağının en kısa zamanda tamamlanacağı öngörülmüş ve deneme uçuşlarının devamına karar verilmiştir. Örgütün sekretarya hizmetlerinin daha iyi yürütülebilmesi için, Komisyon'a bir Koordinasyon Merkezi'nin kurulması talimatı verilerek; Türkiye'nin başarıyla yürüttüğü koordinatörlük görevinin, bu nedenle 2000 yılına kadar da uzatılmasına karar verilmiştir.

Zirve'de, Türkiye'nin, AIDS'i önleme ve kontrol çalışmaları için üye ülkeler arasında işbirliğini geliştirmek için, sağlık alanında Koordinatör ülke olmayı kabul etmesi memnuniyet yaratmıştır. Ekonomik ve sosyal kalkınma ile çevre koruma

gruplarını içeren sürdürülebilir kalkınmanın gerekliliği konusunda bütün üyeler uzlaşmışlardır.

Uluslararası ekonomik hareketliliğin ancak ticaretle sağlanabileceği vurgulanarak, gelişmiş ülkelerle birlikte gelişmekte olan ülkelerin de uluslararası ticarete katılımlarının artırılması için uygun tedbirlerin dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca üyelerin veya kalkınmakta olan ülkelerin kalkınmalarını sürdürebilmeleri için, dış borç yükünün hafifletilmesinin, yabancı yatırımların gelişiminin hızlanmasının, daha büyük dış yatırımların gelişmekte olan ülkelere girişinin dünya pazarına açılımda önemli olduğu belirtilmiştir (Dakka Zirve Bildirisi).

D) Dakka Zirvesi'nden Kahire Zirvesi'ne Kadar Olan Gelişmeler

Her zirve öncesi ve sonrasında olduğu gibi Dakka Zirvesi sonrasında da üye devletler bir önceki zirvede yapılması öngörülen işleri yerine getirmek için teknik komiteler seviyesinde çalışmalarını yürütürlerken aynı zamanda bir sonraki zirvenin de hazırlıklarını yapmaktadırlar. Dakka zirvesi sonrasında da, üye devlet heyetleri, çalışma grupları, seminerler, çalıştaylar, kurslar şeklinde yirmi dört toplantı düzenlemişlerdir. Tabii biz burada iki zirve arası dönemde yapılan bütün faaliyetleri belirtmeyeceğiz. Zirvenin sona ermesinden sonra, örgütün yürütme organı olan Komisyon, 22-23 Şubat 2000'de Dakka'da; 15 Eylül'de New York'ta; 16-17 Ocak 2001'de Dakka'da ve 22-23 Şubat 2001 tarihleri arasında Kahire'de olmak üzere dört toplantı yapmıştır. Bu toplantılardan ilk ikisi, örgüt bünyesinde yapılmakta olan faaliyetleri incelemek amacıyla olan toplantılardır. Diğer iki toplantı ise Kahire Zirvesi'ne hazırlık amacıyla farklı alanlarda yapılan çalışmalarlardır. Yine aynı süreçte, Dışişleri Bakanları Konseyi de, 15 Eylül 2000 ve 24 Şubat 2001 tarihleri arasında olmak üzere iki kez toplanmıştır.

D-8, bu dönemde İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ile resmi ilişkiler kurmak üzere önceden başlatmış olduğu girişimlerini devam ettirmiştir. İKÖ ile ilişkilerin başlatılması ve işbirliğinin geliştirilmesi düşüncesi, D-8 oluşturulalıdan beri bütün üyelerin önem verdiği bir husus olmuştur. D-8 üyelerinin ticari faaliyetlerinin çoğunu İKÖ ülkeleri ile yapmakta olmaları, ilişkilere daha da ehemmiyet katmaktaydı. İslam Kalkınma Bankası da, bazı D-8 projelerine finansal destek verebileceğini bildirdi.

Ayrıca, D-8 örgütü, hem finansal hem donanım hem de teknik yardım almak amacıyla, BM Gıda ve Tarım Örgütü(FAO), BM Endüstriyel Kalkınma Örgütü(UNIDO), Uluslararası Ticaret Merkezi gibi örgütlerle iletişim kurmuştur. Hatta D-8, BM Kalkınma Programı'nın(UNDP) daveti üzerine 14-17 Şubat 2000 tarihlerinde Seul'de Kore ve UNDP tarafından yapılan Bilim ve Teknoloji'de Kuzey-Güney Diyaloğu Yüksek Düzey Forum toplantısına da katılmıştır. Kahire Zirvesi'nde de D-8 üyeleri İslam Kalkınma Bankası(İKB), Birleşmiş Milletler(BM), UNDP, FAO, UNIDO

ve Dünya Ticaret Örgütü(DTÖ) gibi uluslararası ve bölgesel örgütlerle kurumsal ilişki kurmayı hedefleri arasına alacaktır.

Örgütün ticaret kapasitesine bakıldığı zaman ciddi bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Örgüt üyelerinin dünya ile olan toplam ticaret verisine bakıldığında ise 450 milyon dolar civarında olduğu görülmektedir. Bundan dolayı da İstanbul Zirvesi'nden itibaren bütün zirvelerde örgütün en öncelikli önem verdiği konu ülkeler arası ve dünya ile olan ticaretin artırılması olmuştur. Bu amaçla da, örgüt bünyesinde daha önce de bahsedildiği gibi Uluslararası Pazarlama ve Ticaret Şirketi kurulmuştur.⁴

E) Uluslararası Pazarlama ve Ticaret Şirketi (UPTS)

Bu şirketin kuruluş çalışmaları Mısır tarafından yürütülmüştür. Komisyon'un desteği ile çalışmalarını yürüten UPTS'nin en büyük destekçilerinden birisi İslam Kalkınma Bankası olmuştur. Danışman firmalar tarafından hazırlanmış olan fizibilite çalışmaları Komisyon'un toplantılarında değerlendirilmiştir. Bu şirketin oluşturulması ile üyeler, aşağıdaki hususlarda anlaşmışlardır:

- UPTS, bir serbest bölgede işleyen ortak yatırım şirketi şeklindeki bir özel sektör projesi olacaktır.
- Her ülke, fayda, sorumluluk ve temsiliyet olarak eşit şekilde katılacaktır.
- Hükümetler, şirketlerin oluşturulması ve bu şirketlerin hizmetlerinden faydalanılması için, gerekli adımları atmak için özel sektörü cesaretlendirmelidirler.
- Hükümetler, isterlerse, şirketleri kontrol edecek seviyedeki büyük bir pay ile olmamak şartı ile bu şirketlere katılabilirler.
- Ticaretin artırılması, şirketlerin öncelikli hedefi olmalıdır.
- Şirketler, Birleşme Sözleşmesi şeklinde bir usulle oluşturulmalıdır.

Örgütün oluşturmak istediği UPTS projesi ilerleyen süreçlerde sonuçlandırılarak çalışmaya başlamıştır.

F) Kahire Zirvesi

D-8'in üçüncü zirvesi Mısır'ın başkanlığında, 25 Şubat 2001 tarihinde Kahire'de düzenlenmiştir. Zirvede öncelikle, küresel ekonomik gelişmeler ele alınarak, örgüt üyeleri arasında işbirliğinin devamına ve İstanbul Bildirisi'nde uzlaşılan ilke ve amaçlar üzerinde tekrar ortak görüş birliği açıklaması yapılarak, işbirliğinin sürdürülmesine karar verilmiştir. Sağlanan gelişmeler ışığında, Birinci Zirveden bu yana gerçekleştirilmiş olan otuzdan fazla toplantı, çalıştay, seminer, eğitim programı, gibi programların, 2001/2002 döneminde aşağıdaki alanlarda sürdürülmesinin yararına dikkat çekilmiştir:

- 1) Nijerya'da Enerji Çalışma Grubu toplantısı
- 2) Malezya'da özelleştirme konulu eğitim programı
- 3) Türkiye'de balık ambalajlaması çerçevesinde atık gözetim sistemleri ve sağlık kuralları/kalite kontrol süreçleri konulu eğitim kursu
- 4) Pakistan'da tarımsal verimliliğin artırılması-ikincil/organik gübreleme-çiftlik hayvanı gen kaynaklarının korunmasına yönelik biyo-teknoloji girişimi konulu üç çalıştay
- 5) Endonezya'da kırsal kesimin güçlendirilmesi konulu çalıştay
- 6) Bangladeş'te kırsal kalkınma konulu çalıştay
- 7) İran'da çevrenin teknik yönleri konulu çalışma grubu toplantısı ve
- 8) Türkiye'de KOBİ'ler konulu çalıştay

Kahire Zirvesi'nde, Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in sunduğu bildiride de, aşağıda belirtilen hedeflere ulaşılmasında uygulanacak politikalara Türkiye'nin tam destek verdiği ifade edilmiştir:

- 1) Önümüzdeki 5 yıl içinde D-8 içi ticaretin ikiye katlanması
- 2) Mısır tarafından Uluslararası Pazarlama ve Ticaret Şirketi'nin kurulması sürecinin, İKB'nin mali katkılarıyla sürdürülmesi
- 3) İşadamları için D-8 üyesi ülkelerde vize işlemlerinin kolaylaştırılması
- 4) İş çevreleri, gemicilik şirketleri ve Armatörler Birliği arasında yapıcı ilişkilerin sürdürülmesi
- 5) Bankacılık işlemlerinin basitleştirilmesi ve uyumlaştırılması amacıyla merkez bankaları/maliye bakanları ya da ilgili makamların temsilcilerinden oluşacak bir komitenin oluşturulması
- 6) Ticaret verileriyle ilgili çalışmanın sonuçlandırılabilmesi amacıyla üye ülkelerin, ticaret bilgilerini düzenli biçimde sunmaları
- 7) Gümrük/ticaret işlemleriyle ilgili çalışmaların yoğunlaştırılması ve ticaret tercihleri ile engellerinin incelenerek, üye devletlerin uluslararası yükümlülüklerine uygun bölgesel bir düzenlemenin gerçekleştirilmesi
- 8) Tarımsal amaçlı uçağın, ticarî bakımdan yapılabilirliğinin, üye ülkelerin ihtiyaçlarının, bu projenin finansmanına her birinin muhtemel katkısının belirlenmesi
- 9) İran tarafından oluşturulan Sınai ve Teknik Veri Bankası Ağı'nın, üye ülkelerce düzenli olarak beslenmesi ve ardından bölgesel bir sunucu/server üzerinden, elektronik ticaret projesinin hayata geçirilmesi(Sezer, 2001)

Zirve bildirisine bakıldığı zaman, Konsey ve Komisyon tarafından aşağıdaki programların öncelikle hayata geçirilmesinin önemsendiği görülmektedir:

- DNA kopyalama teknolojisinin paylaşılması (İran'ın sorumluluğunda);

- HIV ile ilgili teknoloji sunumu (İran'ın sorumluluğunda);
- Gelişmiş ülkelerde ortaya konulan, çevreye duyarlı teknolojilerin uygulanmasına ilişkin bilgi ve esasları içeren bir Çevre Ağı'nın oluşturulması (Bangladeş'in sorumluluğunda);
- Sigorta şirketleri arasında, işbirliği mekanizması oluşturma yollarını geliştirmek üzere, sigorta alanında gözetici ve düzenleyici makamların temsilcilerinin bir araya getirilmesi, eşgüdümü ve işbirliği (Mısır ve Malezya'nın sorumluluğunda);
- Bu hedeflere ek olarak, aşağıdaki çalışmaların da yürütülmesi karara bağlanmıştır:
- D-8 Web sitesi'nde "En İyi Uygulamalar Envanteri" tasarımı;
- D-8 mikro-finans uzmanları arasında deneyim paylaşımı;
- Bilişim ve iletişim teknolojilerinin geliştirilmesi ve kullanımına yönelik olarak, D-8 ülkeleri arasında yardımlaşma;
- D-8 ülkelerinde insan kaynaklarının geliştirilmesi ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik mekanizma ve programlardaki eğilimleri içeren bir kılavuz kitabın yayınlanması;
- Yürürlüğe giren D-8 Ticaret ve Sanayi Odaları ile İşadamları Derneği İş Forumu İç Tüzüğü'nün, onaylamayan üyelere de kabul edilerek etkinleştirilmesi;
- İKB, BM, UNDP, FAO, UNIDO ve DTÖ gibi uluslararası kuruluşlarla kurumsal ilişkilerin kurulması.
- İlgili ülkelerce yapılan aşağıdaki öneriler üzerinde gerekli çalışmaların yürütülmesi karara bağlanmıştır:
- "Kapsamlı Bir Yaklaşımla Kırsal Sanayileşmenin Hızlandırılması" (Mısır);
- KOBİ'ler konusunda etkin işbirliğinin sağlanması amacıyla eylem programının başlatılması (Türkiye);
- KOBİ'ler için ortak işletmelerin oluşturulması (Mısır);
- Enerji üretiminde katı tarımsal atık kullanımında işbirliği (Mısır).

Kahire Zirvesinde üye devletler bir sonraki zirvenin Endonezya'nın ev sahipliğinde Cakarta'da yapılmasını kararlaştırmışlar ise de, son/dördüncü zirve Tahran'da yapılmıştır(Cairo Declaration).

G) Kahire Zirvesi'nden Tahran Zirvesi'ne Kadar Olan Gelişmeler

Kahire Zirvesi, örgütün üç yıllık faaliyetlerinin ve örgütün daha etkin olabilmesi için yapılması gerekenlerin değerlendirildiği bir zirve olmuştur. Zirveden sonraki süreçte Komisyon aşağıda belirtilen tarihlerde beş toplantı yapmıştır.

- XI. Toplantı, 6-7 Haziran 2002, Kahire
- XII. Toplantı, 11-12 Ağustos 2003, Kahire
- XIII. Toplantı, 27 Eylül 2003, New York
- Özel Toplantı, 10-11 Ocak 2004, Tahran
- XIV. Oturum, 12 Ocak 2004, Tahran
- XV. Oturum, 15 Şubat 2004, Tahran

Bu toplantılardan ilk üçü Komisyon'un düzenli olarak yapmakta olduğu, karar ve raporların görüşüldüğü, teknik nitelikte olan toplantılardır. Son iki toplantı ise, Tahran Zirvesi'ne hazırlık mahiyetinde olan toplantılardır. Tahran Zirvesi öncesinde, 28 Eylül 2003 ve 16 Şubat 2004 tarihlerinde olmak üzere, Dışişleri Bakanları Konseyi de, iki kez toplanmıştır(Tahran Zirvesi). Aşağıda D-8 bünyesinde Kahire Zirvesi'nden sonra gerçekleştirilen toplantılara dair bir tablo bulunmaktadır:

Tablo : 1

Kahire Zirvesi'nden İtibaren D-8 Teknik Toplantılar Listesi

Enerji İle İlgili Uzman Grup Toplantısı	3-5 Nisan 2001 Abuja
Alternatif/Organik Gübre/ Entegre Bitki Besleme Sistemi Çalıştayı	19-20 Haziran 2001 İslamabad
Özelleştirme Yönetim Kursu	20-25 Ağustos 2001 Kuala Lumpur
Küçük ve Orta Ölçekli Girişimciler Çalıştayı	2-4 Ekim 2001 İstanbul
Fakirliğin Azaltılması için Uygun Teknolojinin Kullanımı vasıtasıyla Kırsal Toplumun Güçlendirilmesiyle İlgili Çalıştayı	5-9 Kasım 2001 Cakarta
Çevresel İşbirliğinin Teknik Yönleri İle İlgili Grup Çalışmaları Toplantısı	14-15 Kasım 2001 Tahran
Kırsal Gelişim Gelecek Stratejisinin Deneyim ve Oluşumun Paylaşımına Dair Çalıştayı	5-7 Mart 2002 Dakka
Çökelti Yansıtma Sistemleri ve Hijyen Kuralları ile Kalite Kontrol Süreçleri Gelişimine Dair Seminer	26-28 Mart 2002 Bodrum/Türkiye
Ticaret Tercihleri, Gümrük Prosedürleri ve Ticaret Engelleri ile İlgili Uzman Grup Toplantıları	21-23 Mayıs 2002 Kuala Lumpur
Çiftlik Hayvanları Genetik Kaynaklarının Korunması üzerine Seminer	1-3 Ağustos 2002 İslamabad
Sigorta düzenlemeleri ve ödemeleri veya ödcüyememe durumları ile ilgili Eğitim Kursları	23-24 Eylül 2002 25-26 Eylül 2002 Kuala Lumpur
Küreselleşmeye Bağlı olarak Tekafülün Önemine Dair Toplantı	1-2 Kasım 2002 Kuala Lumpur
Çevre ve Tarımsal Atıklar üzerine Uzman Grup Toplantıları	15-16 Aralık ve 17 Aralık 2002 Kahire
Ticaret Tercihleri, Gümrük Prosedürleri ve Ticaret Engellerinin Kaldırılması ile İlgili İkinci Uzman Grup Toplantıları	11-13 Ocak 2003 Tahran
Bankacılık ile İlgili bakanların/D-8 Merkez Bankaları Yetkililerinin Toplantısı	29 Ocak 2003 Kahire
Ticaret Tercihleri, Gümrük Prosedürleri ve Ticaret Engelleri ile İlgili Üçüncü Uzman Grup Toplantıları	6-7 Ekim 2003 İstanbul
Çiftlik Hayvanları Genetik Kaynakları ile ilgili Toplantı Çalıştayı	11-13 Ocak 2004 Kahire
Yüksek Düzeyde Ticaret Yetkilileri Toplantısı	14-15 Şubat 2004 Tahran

Kaynak: Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Ekim 2004 (Tablo'nun aslı İngilizce'dir, tercümesi bana aittir.)

H) Tahran Zirvesi

Örgütün son zirvesi İran'ın başkenti Tahran'da 18 Şubat 2004 tarihinde yapıldı. Zirvede Türkiye'yi Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer temsil etti. Zirvede, önceki zirvelerde açıklanan işbirliğinin artırılmasına yönelik ortak çıkarlarla ilgili amaç ve ilkeler üzerinde görüş birliği tekrar edilmiştir. Bu amaçla örgüt üyelerinin ekonomik çıkarlarını, işbirliğini, barışı, karşılıklı saygı ve sorumluluğu korumaya yönelik iyi niyet açıklamaları yapılmıştır. Zirvede Cumhurbaşkanı Sezer yaptığı konuşmada ise şu hususların önemine işaret etmiştir:

1. Küreselleşme gelişmekte olan ülkeler için yeni fırsatlar yarattığı gibi, ciddi tehditler de içermektedir.
2. Küreselleşmenin olumsuz yönlerini engelleyebilmek için bu tür örgütlenmelere ihtiyaç vardır; bu nedenle örgüt üyeleri arasında işbirliğinin artırılması önemlidir.
3. Gelişmiş ülkelerle Gelişmekte olan ülkeler arasındaki ekonomik uçurum gibi siyasal uçurumun da kapatılması, dünya barışının geleceği için önemlidir.
4. D-8'in amaçlarının gerçekleştirilmesi yolunda, bugüne kadar yapılanlar yeterli değildir.
5. D-8'in etkinliklerine özel kesimin katılımı, örgütün amaçlarına ulaşması için önemlidir.
6. Türkiye'nin yapısını üstlendiği Tarımsal İlaçlama Uçağının üretim ve pazarlama alanında başarılı olabilmesi için, üye ülkelerin de ekonomik ve siyasi olarak gerekli adımları atmaları, projenin devamı için önem arz etmektedir(Sezer, 2004).

Zirvede ayrıca, üye ülkelerin ekonomik gelişmelerini sürdürebilmeleri için ekonomik reformları ihmal etmemeleri tekrar vurgulanmıştır. Dünya Ticaret Örgütü'ne de gelişmekte olan ülkelere olan ayrıcalıklı uygulamalarında ve ayrımcı faaliyetlerinden vazgeçmesi için çağrıda bulunulmuştur. Bunların dışında, zirvede önceki zirvelerde olduğu gibi, örgütün küreselleşmenin getireceği fırsat ve tehditler için dikkatli olması gerektiği, önceden planlanan çalışmaların devam ettirilmesi gibi, diğer zirvelerden çok farklı olmayan konular dile getirilmiştir.⁵

VI) DIŞ POLİTİKA SEÇENEĞİ OLARAK D-8

Cumhuriyet dönemi ile birlikte Türk dış politikasının özelliklerini açıklamak gerekirse, dış politikanın Batıcı, laik, modernist bir yapıda olduğu görülmektedir. Türkiye, dış politika çizgisini Soğuk Savaş döneminde, hem ekonomik alanda hem de güvenlik alanında Batı'yla işbirliği yaparak oluşturmuştur. Bu çerçevede Türkiye, İslam ülkeleri ile de ilişkilerini, tarihsel ve dinsel bağlarla değil, Batı ile ilişkilerinin çerçevesine göre şekillendirmiştir. Türk iç siyasetinde, Türkiye'nin bu dış politik çizgisine ise en fazla eleştiri getiren siyasetçilerden birisi de Türkiye'de Siyasal

İslamcılık akımının önde gelen liderlerinden biri olan Necmettin Erbakan tarafından yapılmıştır. Türkiye’de 1996 yılında iktidara gelen Erbakan Hükümeti, siyasal söylemlerini ise, “Lider Türkiye”, “şahsiyetli dış politika” ve “İslam NATO’su” gibi kavramlar çerçevesinde oluşturdu. Necmettin Erbakan’ın temsil ettiği Siyasal İslamcılığın dış politika anlayışı da bu söyleme paralel olarak, Türkiye’yi Batılı ülkelerin sömürü düzeninden kurtarmayı ve Türkiye’nin tarihsel ve dinsel bağlarla bağlı olduğu İslam ülkeleri ile ilişkilerini daha da artırmayı hedefleyen bir yapıya sahipti. Nitekim dönemin Refahiyol Hükümetinin dış politika programında da, dış politikaya geniş bir yer ayrılarak, Batı’yla ilişkilerde olumsuz radikal değişiklikler öngörülürken İslam ülkeleri ile ilişkilerin daha yoğunlaştırılması öngörülmekteydi.

Oluşumuna yukarıda değindiğimiz D-8 Örgütü de, Refahiyol Hükümetinin dış politika çizgisinde atılan önemli adımlardan biri olarak görülmektedir. Örgütün oluşum sürecinde, Erbakan Hükümetinin Türkiye’yi, İslam ülkelerinin liderliğine götürme amacı güden bir siyaset izlemesi, aynı zamanda Mısır tarafından da dikkatle izlenmiştir. Mısır, dönemin Türkiye Başbakanı Necmettin Erbakan’ın Mısır’a yaptığı ziyaret sırasında, Erbakan’ın oluşturmayı düşündüğü M-8’in ismindeki Müslüman kelimesinin rahatsızlık yaratacağını belirterek, ilişkilerin geliştirilmesine daha fazla önem verilmesini istemiştir. Mısır, aynı gezide diplomatik nezaketin dışına çıkarak, protokol kurallarını uygulamayarak, Türkiye’yi küçük düşürücü bir karşılama politikası izlemiştir. Mısır’ın Başbakan Erbakan liderliğindeki Türk heyetine karşı yaptığı protokol hataları, aslında Türkiye’nin liderliğinden rahatsızlık duyulmasının yansımaları olarak yorumlanabilir (Oran, 2001: 560-563)

D-8’in bir örgüt olarak Türk dış politikasında, yerini alması, oluşum süreci bakımından değerlendirildiğinde, Türkiye’de Necmettin Erbakan liderliğindeki Siyasal İslamcılığın dış politika görüşünün bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Türk dış politikasının temel felsefesine aykırı görünen D-8 girişimi, Batı yönlü bir dış politika çizgisinden değerlendirildiğinde, Türkiye’yi, Batı’dan uzaklaştıran ve İslam dünyasının liderliğine götüren bir sürecin de başlangıcı olarak yorumlanmıştır. Diğer taraftan aynı dönemde gerek ABD ile gerekse Avrupa Birliği ile ilişkilerin gerginleşme sürecinde olması, Türkiye’yi yeni alternatifler arayışına götüren veya Batı’ya Türkiye’nin dış politika seçeneklerinin var olduğunu göstermeye çalışan bir dış politika anlayışı olarak da bir yorum getirmek konjonktürel olarak mümkündür. Bu yoruma yol açan en önemli neden ise, Türkiye’de modernleşmenin en önemli temsilcilerinden birisi olan ve oldukça güçlü olan Dışişleri bürokrasisidir. Türkiye’nin dış politika çizgisinden taviz vermeyen Dışişleri bürokrasisi, Erbakan Hükümeti döneminde D-8 gibi bir oluşuma, yukarıda ifade ettiğimiz eleştirilere rağmen uygulama fırsatı tanımıştır. Bugün ise Türk dış politikasında D-8, İslam ülkeleri arasında işbirliğini artırmayı amaçlayan bir forum niteliğinde devam etmektedir. Örgüt bu anlamda, üye ülkeler arasında işbirliği zemini yaratma amacı taşımakla birlikte, Türkiye’nin öne çıkmasıyla, İslam ülkelerinde Batılı anlamda bir siyasal dönüşümün öneminin vurgulandığı bir zemin konumuna da gelmiştir.

SONUÇLAR

Türk dış politikasının en tartışmalı dönemlerinden biri olan, Erbakan Hükümeti döneminde, D-8 Örgütü, Türkiye'nin öncülüğünde, sekiz İslam ülkesinin katılımı ile kuruldu. Bazı İslam ülkeleri arasında Türkiye'nin öncülüğünde kurulan D-8 örgütüne, Başbakan Erbakan'ın siyasal İslam içerikli söylemlerinden dolayı, gerek Türkiye'de gerekse yurt dışında, olumsuz bir şekilde bakılmasına neden olmuştur.

Ashında örgütün ilk kuruluş amacı, İslam ülkelerinin ekonomik bir örgütlenme temelinde bir araya gelerek, dünya ekonomisinde söz sahibi olma düşüncesi iken; bu düşüncenin kabul edilebilirliğinin az olması nedeniyle, örgüt geliştirmekte olan ülkelerin tamamına hitap eden, üye ülkeler arasında her alanda iş birliğini hedefleyen bir forum niteliğine dönüşmüştür. Örgüt, bütün zirvelerde dile getirdiği iyi niyet ilkeleri ile de, bir anlamda 1960'larda ve 1970'lerde ortaya çıkan Kuzey/Güney diyalogu düşüncelerinden farklı bir düşünceye sahip olmadığını da göstermiştir. Nitekim örgütü niteleyen unsurlara ve örgütün amaçlarına baktığımız zaman, Kuzey/Güney diyaloguna benzeyen birçok yönünün olduğu görülmektedir. Bu anlamda D-8 için Kuzey/Güney Diyalogunun İslam dünyasındaki bir yansıması değerlendirmesi de yapmak mümkündür. Kuzey/Güney Diyalogu, ismindeki kelimeler gibi coğrafi bir anlama sahip değildir. Uluslararası politikada Kuzey/Güney diyalogu olgusu, 1970'lerde, iki kutuplu sistemde yer almayan ülkeleri temsil eden Bağlantısızlar Hareketinin, ekonomik isteklerinin öne sürülmesiyle başlayan bir hareketti. Güney geliştirmekte olan ülkeleri temsil ederken, kuzey gelişmiş ülkeleri temsil etmekte idi. Güney ekseninde yer alan ülkeler, ulusal varlıklarını koruma isteğiyle birlikte, gelişmiş ülkelerle olan ticaretlerini artırmak istemekte ve bu amaçla da kendilerine uluslararası ticaret kurallarının, ayırım yapılmaksızın uygulanmasını istemekteydiler. Bu amaçla gelişmiş ülkelere kendilerine kaynak aktarımı, teknoloji transferi gibi konularda imkânlar sağlanmasını istediler. Bu doğrultuda kendi isteklerini uygulamak ve dünyaya anlatmak için Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (YUED) adlı bir teşkilat kurdular(Sönmezoğlu, 1995). Tabii bu teşkilatın amacına uygun şekilde, bu ülkelere ne katkısının olduğu ayrı bir tartışma konusu olmakla birlikte, Türkiye'nin öncülüğünde oluşturulan D-8 örgütünün ilke ve amaçları ile teşkilatlanma yapısının bahsettiğimiz bu yapıya benzemesi, 1970'lerde savunulmuş yeni düzen isteklerinin farklı bir şekilde yeniden gündeme gelmesi şeklinde bir algılamaya neden olmaktadır. Aynı söylemin D-8 bünyesinde de tezahürü, bazı kesimlerde bu benzerliklerden dolayı "G-8'lere alternatif bir Afrika, Pasifik ve Ön Asya işbirliği" örgütü ve bütün üçüncü dünyanın umudu olarak da yorumlanmıştır(Eraslan, 2003). Ancak bugüne kadar da mevcut üyelerin dışında, Müslüman olsun olmasın, diğer geliştirmekte olan ülkelere örgüte bir ilgi veya üyelik istemi bildirilmemiştir.

Örgütün zirve bildirileri, dikkatlice incelendiği zaman, YUED tarafından dile getirilen dünya ekonomisindeki eşitsizlikle birlikte, uluslararası ekonominin düzenlenmesinde geliştirmekte olan ülkelere de daha fazla hak verilmesi isteği,

gelişmekte olan ülke ekonomilerinin gelişme isteği gibi isteklerin, D-8'in istekleri ile karşılaştırıldığında açık bir benzerliğin var olduğu görülmektedir.

D-8 örgütünün kuruluş amacının, dünya ekonomisini şekillendiren G-8 gibi bir örgüt olma isteği olsa da, G-8'e alternatif ya da ortak bir örgüt olma gücü, ne ekonomik gelişmişlik bakımından ne de siyasal güç açısından bulunmamaktadır. Örgütün üye ülkeler arasında işbirliğini artırma hedefi göz önüne alındığında, bir çok üye arasında, fiziki mesafenin fazla olması, modern ulaşım imkânlarının kolaylaşmasına rağmen, üye ülkelerdeki ticaret gruplarının ticaret isteğini artırmamasının en büyük nedenlerinden biridir. Üye ülkeler arasında, gelişmişlik düzeyinde çok fazla uçurumun olması, ticaretin önündeki diğer bir engeldir.

Örgüt, niteliği itibari ile bölgesel bir örgüt değildir. Kuruluş zirvesinde de belirtildiği gibi, örgüt gelişmekte olan ülkelerin üyeliklerini hedefleyen küresel bir örgüttür. Bu anlamda örgütün üyeleri de farklı kıtalardan oluşmaktadır. D-8 bünyesinde bugüne kadar hedeflenen projelerin (zirai ilaçlama amaçlı uçak projesi gibi) bir çoğu bitirilememiştir ya da yeterli ilgiyi görmemiştir. Bu anlamda örgüt, hedeflediği başarıyı yakalayamadığı gibi, kendi üyeleri arasında bir işbirliği ortamı dahi çoğu zaman oluşturamamıştır. Aynı zamanda örgüt, mesela Türkiye gibi, uluslararası bağlantıları yoğun olan bir ülkenin diğer örgütsel bağlantılarına alternatif de teşkil etmemektedir.

Örgütün, Türk dış politikası için uluslararası politikada bir enstrüman olma özelliği bulursa da, dış politika açısından D-8 örgütünün işlevselliği ve etkisi çok azdır. Zaten örgüte üye olan ülkelerin hepsi aynı zamanda İslam Konferansı Örgütü(İKÖ) üyesidirler. Aynı zamanda 2004 yılında, İKÖ başkanlığını almış olmasıyla Türkiye, öncelikle İslam ülkeleri üzerindeki etkinliğini daha da artırma imkânı bulduğu gibi, İslam ülkeleri ile diğer dünya devletleri arasındaki ilişkilerin daha da gelişmesini sağlayacak bir yapıyı yönetme fırsatı da yakalamıştır. İKÖ, D-8'e göre, bütün İslam ülkelerini kapsamıyla, daha geniş tabanlı bir örgüttür ve siyasal, ekonomik ve kültürel gücü de bulunmaktadır.

Bu doğrultuda, D-8'in oluşturulması, dönemin iktidarının ideolojik düşüncelerinin yansması olarak görülmesinin dışında, örgüt, Türkiye için aktif bir dış politika enstrümanı işlevine henüz sahip olamamıştır. Bugün İslam dünyasında, siyasal ve ekonomik işbirliğinin en aktif olduğu örgütlenmenin İKÖ olduğu İslam ülkeleri arasındaki diğer örgütlenmelere bakıldığı zaman açık şekilde görülmektedir.

Örgütün oluşum şekli de, ekonomik bütünleşme teorilerinin öngörülerinden de uzak bir yapıdadır. Coğrafi olarak, ülkelerin birbirlerinden uzak olmaları ve siyasal sistem açısından da birbirlerinden çok farklı olmaları, üye ülkeler arasında ekonomik işbirliği olanağı yaratmadığı gibi, üyelerin örgüte yeterli ekonomik katkı yapabilecek güçte olamamaları ile birlikte, dünya politikalarının şekillenmesinde yeterince güç sahibi olamamalarının da örgütün başarısını olumsuz etkilediği açıktır. Türk dış politikası açısından, genel olarak, D-8 denemesi, teorik düzeyde de olsa, mevcut uluslararası politikada uygulama alanı bulma imkânı olmayan, üyeler arasında dahi

işlevselliği tartışmalı olan ancak, ortaya çıkmasını öngören düşünceler itibariyle, Türkiye öncülüğünde, İslam ülkeleri arasında bir model denemesi olarak görülebilir. Örgütün başarılı olması ise, yeni üyelerin katılımı ile birlikte, üyeler arasında işbirliğinin ve ticari hacmin artırılması ile sağlanmasına bağlıdır. (Canbolat, 2002: 48-54).

SONNOTLAR

- Örgütün ismi, İngilizce olarak the Developing Countries-8 diye anılmakta; Türkçe'ye de Gelişen Sekiz Ülke diye çevrilmektedir. Literatürde Türkçe isim olarak, *Gelişen Sekiz Ülke* kullanılsa da, İngilizce ismin kısaltılmışı olan D-8 de kullanılmaktadır. Örgüt isimlerinde genel tercihin İngilizce kısaltmaların kullanılması yönünde olmasından dolayı bu çalışmada da örgüt için D-8 kısaltması kullanılacaktır(yazarın notu).
- Doğru Yol Partisi ile Refah Partisi, 28 Haziran 1996'da koalisyon hükümetini kurdular. Oluşturulan bu hükümete kısaca Refahyol Hükümeti adı verilmiştir.
- G-7(Group of Seven), yedi sanayileşmiş ülke olan ABD, Kanada, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya ve Japonya'nın 1973'te oluşturduğu bir örgüttür. Örgüt ilk zirvesini 1975'te yapmıştır. 1994'te Rusya da, tam üye olarak olmasa da, grup toplantılarına katılmaya başlamıştır. Rusya'nın da, toplantılara iştirakiyle gruba G-8 denilmeye de başlanmıştır.
- Komisyonun yapmış olduğu toplantılarla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.d8net.org> (Ekim 2004). Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/D-8/developments.cairo04.htm> (Ekim 2004)
- Tahran Zirve Bildirisi için bkz.: <http://www.mfa.gov.tr/D-8/developments.tehran.htm>, Ekim 2004.

KAYNAKÇA

Cairo Declaration, Türkiye Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/D-8/developments.cairo04.htm> (Kasım 2004).

CANBOLAT, İbrahim. (2002), *Küreselleşen Dünya ve Türkiye*, VIPAŞ, Bursa.

D-8 (1996), Council Meeting of The (Prospective) D-8, First Session, 04 January 1996, İstanbul, www.d-8net.org (Eylül 2004).

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, Developing-8 (D-8), <http://www.dpt.gov.tr/del/index.html>, (Eylül 2004).

Dhaka Zirve Bildirisi, <http://www.mfa.gov.tr/D-8/dhaka.declaration05.htm> (Kasım 2004).

DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, *A Global Economic Group: Developing 8 Countries*, <http://www.mfa.gov.tr/D-8/facts.figures01.htm> (Eylül 2004).

ERASLAN, Sibel. (2003), "D-8...Doğu'nun Sesidir...", *Vakit*, 19 Haziran 2003.

HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI,(1998), *D-8'e Üye Olan Ülkelerin Siyasal, Ekonomik, Sosyal ve Askeri Açından Mukayesesi ve Muhtemel Gelişmelerin Türkiye'ye Etkileri*, Harp Akademileri Basım Evi, Ankara.

D-8 İstanbul Zirve Bildirisi, <http://www.mfa.gov.tr/D-8/istanbuldeclaration02.htm>,
<http://www.d8net.org>, (Kasım 2004).

KARABAT, Ayşe-ORUÇ, Saadet. (1997), "Attempt to Give 'Islamic Orientation' to Turkish Foreign Policy far from Successful", *Turkish Daily News*,
http://www.turkishdailynews.com/old_editions/07_08_97/feature.htm, (Ekim 2004).

ORAN, Baskın (Eds.).(2001), *Türk Dış Politikası*, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÖZFATURAM, Necati. (1996), "D-8 Gelişen Ülke ve Gerçekler", *Türkiye Gazetesi*, 17 Haziran 1996.

SARIKAYA, Muharrem. (2001), "D-8 Uçağı", *Hürriyet*, 25 Şubat 2001.

SEZER, Ahmet Necdet. (2001), *D-8 Kahire Zirvesi Bildirisi*,
http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/KONUSMALAR/25.02.2001-152.htm

SÖNMEZOĞLU, Faruk. (1995), *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 2.b., Filiz Kitabevi, İstanbul.

Tahran Zirvesi, <http://www.mfa.gov.tr/D-8/developments.tehran.htm>, (Ekim 2004).

Turkish Daily News. (1996), 29 Aralık 1996.
http://www.turkishdailynews.com/old_editions/12_29_96/for.htm, (Eylül 2000).

Zaman. (1999), "D-8 Kendini Buluyor", 02 Mart 1999,
<http://www.zaman.com.tr/1999/03/02/dunya/1.html>.